

ADATTÁR

GROTTE ANDRÁS

KÍSÉRLET NÉHÁNY MAGYARORSZÁGI ÖTVÖSJEGY FELOLDÁSÁRA XIX.

Korábbi közleményeim folytatásaként magángyűjteményekben és a műkereskedelemben talált új ötvösjegyeket, illetve jegyváltozatokat kívánok bemutatni, és megkísérlem ezek feloldását. A már közölt jegyek esetében most is általában Kőszeghy Elemér jegykönyvére,¹ a pest-budai jegyeknél pedig P. Brestyánszky Ilona munkájára² hivatkozom a jegy ottani folyószámával.

Buda

Érdekes kávéskanalat láttam egy budapesti magángyűjteményben. A kanálon Buda 1837-es próbajegyje (B:0) G évbetű és „FM” mesterjegye volt.

A mesterjegy Franciscus Mechtler mesterjegye lehet. Mechtler 1816-ban telepedett át Óbudáról Budára, ahol szabályosan elbocsátották. A bizonyítványai alapján a budai Tanács elismerte mesterjogát, de a céh vonakodott befogadni és akadályozta, hogy mesterségét zavartalanul folytassa. A Mechtler-ügy végül 1828-ban zárult, amikor végre május 6-án Mechtler a budai céh tagja lett.³ Mintegy tíz évig volt budai ötvösmester, mert a nagy kolerajárvány idején, 1831. július 28-án 48 évesen meghalt.⁴ A műhelyt özvegye vezette tovább, így a jelzett kanál már ennek az időnek terméke. Mechtler életében egy inasa volt: Kernich János, míg Czengel

György, Plaus Lőrinc és fia, ifj. Mechtler Ferenc már apja halála után végezte tanulmányait. Az özvegy a Fischerstadt 96. számú házában 1842–1845 között vezette a műhelyt.⁵

Pest

1800. szeptember 15. és 1806. szeptember 14. között Budán Neuhauser Mátyás inasa volt Schmidt Károly (Carolus Schmidt),⁶ aki vándorlása után, amelyben az utolsó négy évet Bécsben töltötte, 1812-ben felvételét kérte a pesti ötvöscéhbe. Remekét 1813-ban mutatta be, de a céh nem fogadta el. Schmidt a Helytartó Tanácshoz fordult, részletesen ismertette addigi szakmai pályáját.⁷ Másik remeket kapott, és 1817. november 1-én pesti ötvösmester lett.⁸ A nőtlen Carolus Schmidt aurifaber 1821. június 26-án halt meg Pesten,⁹ 34 éves volt.

1812. november 8-án Pesten keresztszülő volt Carolus Schmidt aurifaber és Francisca Némethy hajadon.¹⁰ Az ötvös vándorúton volt, de úgy látszik, pesti kapcsolatairól nem feledkezett meg. 1830 körül visszatért Pestre, és 1856. április 23-án a berlini születésű, evangélikus, Carolus Fridericus Schmidt, 61 éves özvegy ezüstműves feleségül vette Némethy Francisca, 54 éves katolikus hajadont.¹¹ Másfél évig voltak házasok, mert Karl Friedrich Schmidt Silberarbeiter von Berlin 1857. november 9-én, 63 éves korában meghalt.¹²

Valószínűleg a korábban említett Carolus Schmidt mesterjegye volt a B:321 mesterjegy:

1. Gyertyatartó pár. Pest, 1824. Carl Schmidt

amit 1820 körüli munkákról ismerünk. 1818-ban készült a hódmezővásárhelyi rk. templom talpas keresztje,¹³ 1821-ben egy térdelő nőalakot ábrázoló anathéma a Budapesti Történeti Múzeumban.¹⁴ Árverésen szerepelt ezzel a jelzéssel 1822-ben készült tálka, tojástartó és gyertyatartó pár,¹⁵ és 1824-es jelzéssel szintén egy gyertyatartó pár¹⁶ (1. kép). Valószínűleg az ő munkája volt a váci Hétkápolna dombozművű vitorlás hajót ábrázoló fogadalmi tárgya 1823-as jelzéssel.¹⁷

Az idősebb Karl Schmidt munkája lehet egy zománccsiszes karkötő, mely

KS

mesterjeggyel, B:184 próbajeggyel és PEST B:232 helybélyeggel árverésen bukkant fel¹⁸ (2. kép).

Bolló Menyhért aranyműves munkásságáról „MB” jegyének felbukkanása alkalmából már írtam.¹⁹ Újbóli említésére egy különös tárgy ad alkalmat. Budapesti műkereskedelemben bukkant fel egy evőkanal 1849-es pesti próbajeggyel és „BM” mesterjeggyel.

BM

A névbetűk alapján ez csak Bolló Menyhért jegye lehetne, akitől eddig csak ékszereket ismertünk. Talán a műhelyében alkalmazott ezüstműves legény munkája a kanál, és ezért kapott más mesterjegyet?

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

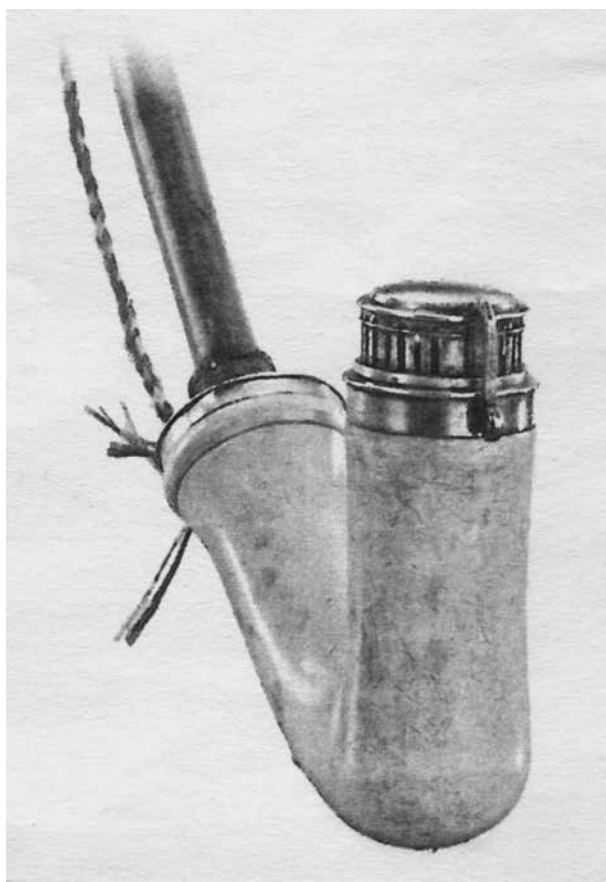
2. Biedermeier karkötő. Pest, 19. század eleje. Karl Schmidt

A kérdés megoldásához további kutatásra, újabb tárgyak felbukkanására van szükség.

2001-ben a budapesti műkereskedelemben láttam egy neobarokk sótartó párt Pest 1866-os próbajeggyel és „HB” mesterjeggyel.

HB

Nem látszott hamisnak, a gyanú mégis felmerült, mert a mesterjegy Pesten nem fordult elő. Viszont olyan jól kivitelezett beütővel készülhetett, hogy ezt nyilvánvalóan nem egy alkalomra készítették. Feltételezhető lenne, hogy egy mesterré avat-

3. Pipa, szárral. Óbuda, 19. század vége. Adler Fülöp

tás előtt álló legény használta, aki végül nem Pesten lett mester. A jegy azonban más városban se bukkan eddig fel. Így egyelőre a hamisítás a legvalószínűbb, de még további kutatásra, további tárgyak előkerülésére van szükség.

Óbuda

Budapesti árverésen tűnt fel egy ezüstszerelékű pipa, melyen Adler Fülöp új, „Adler FH” monogramú mesterjegye volt²⁰ (3. kép). Korábban már ismert volt „PH Adler” típusú jegye (B:971) és „FA” típusú jegye is.²¹

Arad

Budapesti magángyűjteményben láttam egy lekerékített bütykös végű nyéllal készült kávéskanalat „MB” mesterjeggyel és aradi próbajeggyel.

A próbajegy a K:11 próbajegy felépítéséhez hasonló, de a sas rajza más. Gyenge rajzát már közöltem korábban.²² A mesterjegy Mauritius Brüll korábban már közölt „MB” monogram jegyének²³ új változata.

Balassagyarmat

Balassagyarmaton 1843-ban leégett a Városháza. Az új Városháza építéskor, 1843. december 21-én ünnepélyes alapköltételre került sor. Ma már ez a Városháza sem áll, de az alapkövébe tett okmányról levéltári feljegyzés maradt fenn.²⁴ A feljegyzésben – többek között – utcák szerint felsorolva szerepel a város teljes lakossága. Így a Templom utcában: Zachar Mátyás, lakó, ezüstműves.²⁵ Szerencsére itt említették a foglalkozásokat is, mert az anyakönyvekben – a városi előkelőségek címeinek említésén kívül – csak általánosan földműves, iparos stb. megnevezéseket találunk.

Mathias Zachar Besztercebányán volt inas. Első mestere Andreas Spanik volt, majd hozzájárulásá-

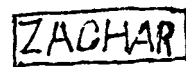
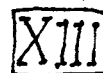
val 1822. június 28-án Szodomka Györgyhöz szegődött. A céh ugyanekkor fel is szabadította.²⁶ A kötelező vándorlás után telepedett le Balassagyarmaton. Itt, ahol bár több „Zachar” család is élt, Mátyás születését nem találtam meg, Milovits Máriával kötött házassága helyét és idejét sem. Balassagyarmaton két leánya és egy fia született: Mária (1839. március 25.), Sándor Ferdinánd (1843. január 8.) és Hermina (1847. január 6. – 1855. szeptember 26.).²⁷

Mathias Zachar aurifaber, ezüstműves 64 évesen halt meg 1865. január 1-én. Munkásságáról szinte semmit nem tudunk. Talán az ő munkája lehetett az rk. plébániatemplom felszereléséhez egykor tartozott, kétszer beütött „ZACHAR” jelzésű ostayartó doboz és egy „ZACHAR” jelzésű olajtartó.²⁸ Sajnos ezek már nincsenek meg, amiről levélbeni kérésre Horthy István, a MNM Palóc Múzeum nyugdíjas gyűjteménykezelője e-mailben tájékoztatott (2019. augusztus 9.).

Talán az ő munkája lehet a magángyűjteményben található – az eddig helyhez kötni nem sikerült – nagy méretű merőkanál

és különleges, római számokkal írt próbajegyű, lekerékített végű nyéllal készült kávéskanal.

Ez még további kutatást tesz szükségessé.

Besztercebánya

Egy 2019-es árverésen²⁹ ovális, kettős fűszertartó bukkant fel Besztercebánya K:57 próbajegyéhez hasonló próbajeggyel és „GS” mesterjeggyel.

A próbajegy kissé szögletesebb, mint a K:57. Mivel évszamos próbajegyét 1817-ből ismerünk,³⁰ ez a jegy korábbi. A mesterjegy Georgius Sodomka mesterjegye, aki 1814-ben lett mester a besztercebányai céhben. Ez keltezi a próbajegyét is, amely így valószínűleg az utolsó évszám nélküli besztercebányai próba. A szelencén évbetű nem volt, ami szerencsére, mert az addig előfordult korai évbetűk csak zavart okoztak.³¹ A mesterjegy Sodomka legkorábbi mesterjegye lehet.

2019 tavaszán egy budapesti ötvösműhelybe javításra adtak be két, eltérő méretű empire kannát, fafüllel. A kannákon Besztercebánya 1833 vagy 1835 évszámú (a szám rosszul volt olvasható) próbajegye, „U” évbetű és Alois Herritz új jegyváltozata szerepelt.

Herritzről korábban már részletesen írtam, három újabb jegyváltozat bemutatásával.³²

Eger

Egy budapesti magángyűjteményben Eger 1850 körüli K:601 próbajegyéhez hasonló jeggyel és „KA” mesterjeggyel jelzett, hegedű formájú nyéllel készült kávéskanalat találtam.

A kanál Kupfer András munkája lehet, akinek lapát alakú nyéllel készült kávéskanaláról, próbával és mesterjeggyel együtt, a mester fontosabb adataival, korábban már írtam.³³ Előkerült egy olyan kávéskanala is, amelyen a mostani mesterjegy kurzív változata volt.³⁴

Budapesti magángyűjteményből került elő egy hegyes, bütykösvégű nyéllel készült tejmerő kanál, kiírt „HAUSER” mesterjeggyel, K:604 próbajeggyel és „C” évbetűvel.

A tejmerő valószínűleg Hauser Ignác munkája lehet, akiről mesterjegyének meghatározása során részletesen írtam,³⁵ és aki 1821–1841 között működött Egerben. Ennek nem mond ellent, hogy Kőszeghy a K:604 próbajegyet a 18. századra keltezte, hiszen az egri ciszterci templomban, az 1828-as összeírásban szereplő Kupfer József által készített fogadalmi szíven is ez a próbajegy szerepel. Valószínűleg hosszú ideig volt használatban. A merőkanálon az évbetű is újdonság: Egerből, tudomásom szerint, eddig évbetű használata nem fordult elő.

Esztergom

A budapesti műkereskedelemben láttam egy bütykösvégű nyéllel készült evőkanalat Esztergom új (sajnos kopott) próbajegyével és kurzív „JM” mesterjeggyel:

A mesterjegy Majovszky János új mesterjegye lehet. A kanálon „G” évbetű is volt. Ugyancsak a műkereskedelemben láttam egy lekerekített végű nyéllel készült kávéskanalat új esztergomi próbajeggyel és „IW” mesterjeggyel.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (és jogelődei) iratanyagában szereplő egyik irat szerint 1854-ben Esztergomban Raab József és Vendler József aranyműves dolgozott.³⁶ Ez a Vendler (Wendler?) József lehet az „IW” mesterjegy tulajdonosa, akiről eddig még más adatot nem találtam; további kutatásra van szükség.

Az esztergomi évbetűk sorozata is bővíthető újabb jeggyel. Martinus Melichar lekerekített végű nyéllel készült evőkanalán (K:667, 678) egy budapesti magángyűjteményben „H” évbetűt láttam. Így az esztergomi évbetűsorozat, a korábban közölt K:675, 676 jegyekkel együtt már:

D G H M

Persze ez is még nagyon hiányos.

Győr

2012 tavaszán egy budapesti ötvösműhelybe adtak be javításra egy gyertyatartót. A gyertyatartón Győr 18. század végi K:711 próbajegye és Johann Gottfried Hentsch K:748 mesterjegyének eltérő keretű változata volt.

Hentsch hasonlóan összekapcsolt betűkből kialakított, de eltérő mesterjegyét korábban már közöltem.³⁷

Igló

A budapesti műkereskedelemben egy lekerekített végű nyéllal készült kanalon a K:795A mesterjegy mellett új próbajegyet láttam.

A mesterjegy Martinus vagy Mathias Mattyasovszky mesterjegye lehet. A kettejük közti dilemmáról korábban már írtam,³⁸ dönteni most sem tudok.

Kassa

Mintegy 10 évvel ezelőtt egy budapesti magángyűjteményben láttam egy kanalat Kassa 17. század végére keltezhető, a K:819 próbajegyhez hasonló próbajeggyel és „SM” mesterjeggyel.

A jegy valószínűleg Samuel Moesz (Mész) ötvös jegye lehet, aki a városi tanácsban különböző tisztségeket töltött be: első céhmester volt 1702–1705, 1707–1710 között, második céhmester volt 1705–1706 között. Említették 1697-től, meghalt 1710-ben.³⁹

Egy másik magángyűjteményben kis méretű, talpas, fedeles edénykét láttam a 17. század végi K:819 próbajeggyel és „GB”

mesterjeggyel. A jegy a K:881 módosult körvonalarajzú változata. A mester az 1684-ben kassai mester lett Gregorius Békéssy II., aki 1693-ban céhmester is volt.⁴⁰

Ugyanebben a gyűjteményben láttam egy kis méretű fedeles kannát Kassa 1813-as évszámú (K:0) próbajegyével és Johann Wandet junior mesterjegyének változatával.

Az eredeti K:892 jegyben nincs pont a betűk között, ami lehet kopás eredménye is.

Kismarton

Kismarton – címeréből kialakított – próbajegyét már közöltem egy hegyesvégű nyéllal készült evőkanálról és egy tejmerőről,⁴¹

és a műkereskedelemben is több munka előfordult ezekkel a jegyekkel. Legutóbb egy budapesti magángyűjteményben láttam egy bütykösvégű evőkanalat hasonló jegyekkel.

Más a monogram rajza, és a címerábra tornya rovátkolt pártázat helyett egyenes vonallal záródik. Ezzel az egyenes vonallal záruló próbajeggyel magángyűjteményben láttam egy lekerekített végű nyéllal készült evőkanalat „AW” mesterjeggyel.

Egyik mesterjegyet sem sikerült még feloldani, további kutatásra van szükség.

Liptószentmiklós

Liptószentmiklóson az 1862-ben, Nürnbergben kiadott címjegyzék⁴² szerint három ötvös működött: Cupra Péter, Petrovics András és Teltsch Adolf. A címjegyzék 1870-es kiadásában⁴³ már négy ötvös szerepelt: Cupra, Petrovics, Teltsch és Ulicny András.

Petrovics András mesterjegyét, aki Kőszeghynél nem szerepel, korábban közöltem liptószentmiklói próbajegy mellett hegyes, bütykös nyéllal készült evőkanálról.⁴⁴ Most felbukkant ugyanez a mesterjegy egy új próbajegy mellett,

ami eddig Liptószentmiklósról nem volt ismert. Formáját tekintve a pápai és miskolci egyes próbajegyekre emlékeztet.⁴⁵ Ehhez még további kutatásra és újabb tárgyak felbukkanására van szükség.

Cupra (Czupra) Péter nagyon tevékeny mester volt. Már Kószeghy is számos tárgyát ismerte és három mesterjegyét: K:1129, 1130, 1131 mutatta be. Utóbbi időben újabb két mesterjegye bukkant fel. Egy evőkanál a K:1125 jegyhez hasonló jegy mellett a

mesterjegy volt. Egy másik, hegyes, bütykösvégű nyéllel készült evőkanál a K:1126, 1850 körülre keltezhető próbajegyvel a

mesterjegy volt. Sőt, Czupra is készített – a korban nagyon kedvelt – ezüstszerelések pipát is. Egyik munkája budapesti árverésen bukkant fel.⁴⁶

Teltsch Adolf hegedű fazonú nyéllel készített egy tejmerőt, amelyen új liptószentmiklósi próbajegyét és beütött, negatív mesterjegyet használt.

A TELTSCH

Ulicny Andrásról magángyűjteményből csak egy lekerekített nyéllel készült, 1850 körüli, K:1126 próbajegyvel és a K:1132 mesterjeggyel jelzett kanalat ismerek, de korábban árverésen volt egy cukorfogója is.⁴⁷

Az idézett címjegyzékek koránál előbb, a század első felében működött Liptószentmiklóson a Baranyi család, apa és fia, ötvösök, kiknek korábban csak evőeszközeit ismertük. Budapesti árverésen bukkant fel az idősebb Baranyi Dániel empire díszítésű, valószínűleg ugyanazon készlethez tartozó tejmelegítője⁴⁸ (4. kép) és cukordoboza.⁴⁹

Losonc

A Losoncon lakó Keller Sámuel a beszercebányai ötvöscéh vidéki mestere. 1859. március 3-án szegődött négy évre a losonci Ludwig Steinhibel. Ideje 1857. október 1-től számított. 1861. augusztus 25-én felszabadult Ludwig Steinhibel, miután a tak-

4. Tejmelegítő. Liptószentmiklós, 1820 körül.
Daniel Baranyi

sát is lefizette.⁵⁰ Nem tudom, mikortól volt mester, de egy magángyűjteményben látott, lekerekített végű nyéllel, Losoncon készült kávéskanál a már szerepelt mesterjegye.

Miskolc

Budapesti magángyűjteményben acélpengével, ezüstnyéllel készült kést láttam. A nyélen Hertsko Salamon negatív (bemélyedő vonalú) „SH” mesterjegye volt, melyet korábban már közöltem három különböző próbajegyvel.⁵¹ A késen azonban egy új próbajegy volt.

Ez a korábban kiírt „Hertsko” jegy mellett 1822-es évszámmal közölt jegy évszám nélküli változata. Valószínűleg a jelzett három próbajegynél korábbi lehetett. Ugyanezzel az évszám nélküli próbajegygyel kézi gyertyatartó szerepelt egy 2019-es karácsonyi árverésen „IS” mesterjeggyel⁵² (5. kép).

A mester Szrogh József lehetett, aki 1799-től volt inas a Miskolcon lakó Kazinczy Nagy Györgynél, a rimaszombati céh vidéki mesterénél. Miskolcon működött, biztosan kimutatható 1835-ig (gyerekei születése!). 1851-ben már nem élt.⁵³

Egy új típusú 1844? évszámú próbajegy is felbukkant Hersko mesterjegye mellett egy budapesti magángyűjtemény kávéskanálán.

Ugyanez a próbajegy, de 1846-os évszámmal szerepelt egy fűszerkanálón I. Lajos bajor király 1843-as, 1 Guldenéből készült meritővel egy budapesti árverésen.⁵⁴ Sajnos a kanálón mesterjegye nem volt.

Budapesti magángyűjteményben bukkant fel egy lekerekített végű nyéllal készült kávéskanál miskolci próbával és „IF” mesterjeggyel.

A mester Israel Fogl (Fogl Israel) lehet, aki Galíciában született, de 1844-ben már Miskolcon született leánya. 1885. január 16-én 78 évesen halt meg.⁵⁵ Kőszeghy ugyanezekkel a jegyekkel, Csányi Károlyra hivatkozva, Munkácshoz sorol egy kulcs-tartót. Budapesti árverésen 2003-ban pedig gyertya-tartó pár szerepelt ezzel a mesterjeggyel.⁵⁶

5. Biedermeier kézi gyertyatartó.
Miskolc, 1820 körül. Szrogh József

Nagybecskerek

Újsághír:⁵⁷ „Szegedi bűnper. A Szegeden működő törvényszék előtt tárgyalta egy 12 évvel korábban elkövetett betöréses lopást, melynek tetteit csak most sikerült azonosítani, és bíróság elé állítani. Maga az akkori károsult, Fleischer Móric arany- és ezüstműves, más ügyből kifolyólag, szintén vizsgálat alatt áll. Érintve volt az ügyben Kaknusz Fülöp aranyműves is, aki Nagybecskereken igen tisztelt vagyonos ember volt, elfogatása igen nagy feltűnést okozott, annak idejében senki nem akarta hinni, hogy ezen becsületesnek ismert ember bűnbe lenne keverve, holott kisült, hogy vagyona nagy része lopott és rablott tárgyak orgazdálásából (sic!) eredt. A jelen esetben azonban nem volt elég bizonyíték, hogy ebben is bűnös lenne. Az ítéletben, ebben az ügyben, Kaknusz Fülöpöt felmentették.”

Újsághír:⁵⁸ „A pancsovai királyi törvényszék közhírré teszi, hogy a nagybecskereki takaré- és előlegező egylet által 1867-ben, néhai Kaknusz Fülöp nevére kiállított könyvecske, Zimmerer született Kaknusz Szidónia kérelme folytán bíróilag semmivé nyilvánított. Pancsova, 1878. december 2.”

Tehát annyit tudunk biztosan Kaknusz Fülöpről: 1859-ben (a lopás idején) Nagybecskereken működött, és 1878-ban már nem élt, valószínűleg lánya az örökséget rendezi. Feltehető, hogy Kaknusz Szidónia a század első felében működött Zimmerer Márton fiának lehetett a felesége. A családi vonatkozások további kutatást igényelnek.

Kaknusz Fülöpnek számos munkát tulajdoníthatunk, bár ezek próbajegye nem egyezik a K:1270 próbajeggyel, amit Kőszeghy feltételezően Nagybecskerek próbajegyének határozott meg. Kérdés, hogy a K:1270, vagy a most bemutatott próbajegy volt-e Nagybecskerek jelzése. Ez is még további kutatást igényel.

Lássuk Kaknusz munkáit. Kiírt „Kaknus” jelzéssel két tejmerőt ismerek.

Az egyik hegyes, bütykös végű nyéllal készült, de ennek mesterjegyet kétszer ütötték be, sajnos egymásra, kissé elcsúsztatva. A másik lekerekített nyéllal készült. Lekerekített végű nyéllal készült egy evő- és egy kávéskanál, keretezett „PK” (Philip Kaknusz) mesterjeggyel és új próbajeggyel.

Hegyes, bütykös végű nyéllal, illetve lapát alakú nyéllal készült egy-egy kávéskanál keret nélküli, negatív „PK” mesterjeggyel és új próbajeggyel.

PK

Ugyanezzel a próbajeggyel lapát alakú nyéllal készült evőkanalat láttam azonos kivitelű, negatív

6. Biedermeier cukorszóró. Nagybecskerek, 1830 körül. Kaknusz Fülöp

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

mesterjeggyel, de míg az evőkanál és a lapátvégű kávéskanál mesterjegyének mérete 2 × 3 mm volt, a hegyes végű kávéskanál jegye 1 × 2 mm volt. Ezekhez hasonló próbajeggyel volt árverésen⁵⁹ 2010-ben egy cukorszóró, de keretezett, kurzív mesterjeggyel, ami szintén Philip Kaknusz jegye lehetett (6. kép).

Nagykanizsa

2000-ben sikerült azonosítani a nagykanizsai Kugler Antal mesterjegyét egy kávéskanálón levő kiírt „CANISCHA” helybélyeg segítségével.⁶⁰ A kanálón koronás 13 volt a próbajegy. Bár akkor feldolgoztam az anyakönyvből Nagykanizsa ötvöseit, további tárgyak azonosítása nem sikerült. Most Kugler már ismert mesterjegyével együtt egy hegedűforma nyéllal készült kávéskanálón Nagykanizsa próbajegye is felbukkant.

A·KUGLER

Nagyszeben

A müncheni régiségvásárról került 2005-ben magyarországi magángyűjteménybe egy négy alacsony lábon álló sótartó, mely 2006-ban a magyarországi műkereskedelemben bukkant fel.⁶¹ A sótartón a nagyszebeni Johann Georg Miller (K:1477) jegyváltozata és a K:1283 vagy K:1288 próbajegy-változata szerepelt. Miller 1776-ban lett nagyszebeni mester, 1807-ben halt meg (7. kép).

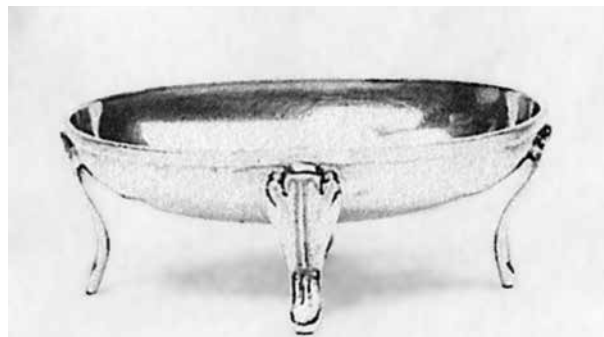
7. Klasszicista fűszertartó. Nagyszeben, 19. század eleje. Johann Georg Miller

2007 áprilisában egy magyarországi magángyűjteményben tűnt fel egy kerek szelence 1756-os vésett felirattal. A szelencén Johann Georg Hambacher K:1465 mesterjegye és egy teljesen új, csonka próbajegy volt.

2010 júniusában budapesti árverésen tűnt fel egy nagyszzebeni kosárka⁶² (8. kép). A kosárkán Samuel Pildner új mesterjegye és egy eddig ismeretlen, 12 latos próbajegy volt.

8. Csemegés kosárka. Nagyszzeben, 1810 körül.
Benjamin Samuel Pildner

Selmecbánya

Budapesti magántulajdonban láttam nemrég egy ezüstnyéllal, ezüstszerelékkel készült villát a Nagyszzebenben a 18. század végén működött Simon Petrus Conrad K:1473 mesterjegyének eltérő keretezésű változatával és egy új próbajeggyel.

Egy budapesti magángyűjteményben Selmecbánya K:1937 próbajegyéhez nagyon hasonló jeggyel jelzett, a merítőre gyémántmetszéssel felfutó nyéllal készült evőkanalat láttam „IK” mesterjeggyel és „R” évbetűvel jelezve.

Ugyancsak budapesti magángyűjteményben láttam egy evőkanalat az 1860-as években működött Hugo Lüdecke mesterjegyével és új próbajeggyel.

A kanál stílusa alapján a 18. század végére, a 19. század elejére keltezhető, minden valószínűség szerint az ifjabb Jeremias Kallmar munkája. Rendkívül szokatlan az évbetű használata, ugyanis eddig selmecbányai tárgyon még nem láttam évbetűt. A Kallmar ötvöscsaládról korábban részletesen írtam.⁶⁴

Rimaszombat

Egy budapesti magángyűjteményben Rimaszombat K:1874 próbajegyével jelzett merőkanálon Libay Pál új mesterjegyét láttam.

Pál 1829-ben és hosszú, tevékeny élete során számos mesterjegyet használt a K:1899 jegy mellett, melyekről korábban már részletesen írtam.⁶³

Szatmárnémeti

Korábban kétszer is közöltem a szatmárnémeti Jurasko mester munkáit,⁶⁵ és szerepelt az 1870-es kiadású, fentebb már idézett címjegyzékben is, de ekkor már Nagybányán működött. Sajnos, a keresztnévét egyszer sem találtam meg.

A Közlöny 1848. július 20-án megjelent 41. számában a „Hivatalos Hirdetések” rovatban 3587. sz. alatt közzétett „Idéző végzés” szerint: „Szatmárnémeti város jelenti, hogy helvét hitvallású Juracsko János kebelbeli aranyműves szinte azon vallasú neje Szabó Rozália még 1842-ik évben hűtlenül elhagyván, nevezett nőnek e városi törvényszék előtti megjelenésére f. évi október, november és december hónapok 3-ik napjai tűzettek ki határidőül, ugyan ez közkinccsé tétetik. Kelt Budán július 11. 1848.” A rejtély így megoldódott.

Szentendre

9. Szentendre címere

Budapesti magángyűjteményben láttam egy evőkanalat, a kopott merítőre gyémántmetszéssel fel-futó, hegyes végű nyéllal, „Agnus Dei” próbajegygyel és „SZ” mesterjeggyel.

A próbajegy a szentendrei ötvösök próbajegye.

Ugyanezek a jegyek szerepeltek egy 18. századi evangélikus könyv kötetáblájának kapcsain, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum „Megmentett műkincsek 1917” című kiállításán mutattak be 1917-ben (Kat. 22). Az evangélikus könyv a szentendrei Szerb Egyházi Múzeum (Iatsz. 229) tulajdona, eredetileg a Blagovesztenszka (Gyümölcsoltó Boldogasszony) templomból.⁶⁷ A templom irattárában őrizték a javítást végző ötvös, Zachar Sámuel nyugtáját 1810-ből (No. 4.). Az „SZ” jegy tehát Zachar Sámuel mesterjegye. Zachar Sámuel dolgozott a görögkeleti püspöki székesegyháznak is. Tömjéntartó naviculát és egy keresztet javított 1806-ban.⁶⁸ A Topográfia Zachar Sámuel munkájának tartotta az egykor Ballassagyarmaton volt „Zachar” jelzésű tárgyakat.⁶⁹ Nyilvánvaló, hogy írói még nem tudták, hogy ott helyben is működött Zachar nevű ötvös.

Zachar Sámuel Lócsén született. Kassán volt inas a szintén lócsesi születésű Saláta Jánosnál 1782. június 21. – 1786. június 14. között.⁷⁰ Nem tudni, mikor került Szentendrére, de valószínűleg akkor már nős, sőt lehet, hogy özvegy volt, mert halálakor özvegyként írtak be az anyakönyvbe, de felesége halálát Szentendrén nem találtam meg. Az özvegy, lutheránus Samuel Zachar 54 évesen, 1810. március 5-én halt meg Szentendrén.⁷¹

A Topográfia a templomok irattáraiban őrzött, javításokat számlázó nyugtákról több ötvös nevét őrizte meg. Zachar Sámuelen kívül Macsakovics Márk, Martinkovics Márk, Mozsarovszics Mihály dolgozott a templomok részére. Megpróbáltam az anyakönyvekben azonosítani ezeket a mestereket és esetleg további mesterek adatait is kigyűjteni. Sajnos, az anyakönyvekben a foglalkozásokat nagyon ritkán írták ki, és a nevek írása is általában eltér a topográfiában említettektől.

Az anyakönyvekben⁷² előforduló ötvösök:

1. Laurentius Magyarovich viduus. 1771-ben említették, mint aurifabert. 1774-ben és 1775-ben feleségével, Juliannával házassági tanú. Laurentius Magyarovich 1782. május 7-én halt meg, 70 éves korában. Julianna 1781. október 29-én, szintén 70 évesen.

2. Marcus Magjarovits aurifaber, argentarius 1783. február 13-án kötött házasságot Barbara Czelicherinnel. Négy fiuk és egy lányuk született: Leopoldus (1783. november 6. – 1784. január 29.), Georgius (1785. október 20. – 1786. december 26.), Joannes (1787. július 16. – július 22.), Georgius (1789. április 13. – 1790. október 9.), Maria (1792. július 9. – 1794. április 27.). Marcus Magjarovits 1831. november 22-én halt meg 70 évesen, Barbara 1831. október 28-án 68 évesen. A házaspár rendkívül népszerű volt polgártársai között: 1788 és 1823 között, ha jól számoltam, több mint 30 alkalommal voltak házassági tanúk vagy keresztszülők.

3. Michael Magjarovits, bár foglalkozása egyszer sem szerepel az anyakönyvben, valószínűleg azonos a topográfiában említett Mozsarovics Mihállyal, aki viszont ilyen névvel az anyakönyvekben nem szerepel. Michael Magjarovits kétszer házasodott. Először 1776. október 22-én Theresia Zsevavicst vette el, akitől két fia és három leánya született: Catharina (1778. szeptember 12.–), Magdalena (1780. november 3.–), Stephanus (1783. augusztus 20.–), Maria (1767. szeptember 5. – 1806.

január 23.), Marcus (1789. június 8. – 1752. augusztus 15.), Theresia Zsevavics 1797. július 8-án halt meg 41 évesen. Michael Magjarovits viduus 1798. október 22-én feleségül vette a 36 éves, özvegy Anna Tomatseket. Ez a házasság gyermektelen volt. Michael Magjarovits 1804. február 27-én halt meg 52 éves korában.

Szentendrén korábban is működtek ötvösök, habár nevüket nem ismerem. Az összeírásokban, 1696-ban 5, 1703-ban 4 és 1770-ben 3 ötvös működéséről van adat.⁷³ 1728-ból Radivoj Kulluncsay aurifaber, miser⁷⁴ és Stephanus Popovics, miser⁷⁵ bukkant fel, 1771-ben Joannes Kukuncsal aurifaber és Laurentius Magyarovics aurifaber volt Szentendrén.⁷⁶

Temesvár

A budapesti műkereskedelemben volt néhány évvel ezelőtt egy hegyes végű nyéllal készült, főzelék-tálaló kanál. A kanálon egy új temesvári próbajegy

és Klamer Ferenc korábban közölt mesterjegye⁷⁷ volt. Temesvár ötvöseinek ismertetése során már írtam Klamer munkásságáról⁷⁸ is, az ott írtakat csak ismételni tudnám.

Tolna

Ludwig Schultz tolnai ötvös korábban bemutatott, egy keresztelő érem foglalatán talált jellegzetes rajzú mesterjegye⁷⁹ újra előkerült, most egy tejmerőn és egy evőkanálon, de más próbajeggyel. A tejmerőn

az evőkanálon

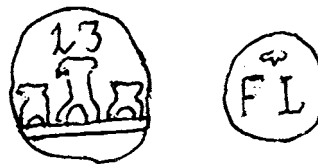
próbajegy volt. Kérdés, hogy ezek is tolnai jegyek-e, mesterünk nem költözött-e máshová. Erre újabb tárgyak előkerülése és további kutatás adhat választ.

Zágráb

A zágrábi ötvöscéh által használt jelzésrendszert Ivan Bach dolgozta fel.⁸⁰ Az itteni ötvösök két szervezethez tartoztak. Az egyik a „szabad királyi város” jogállású Alsóvárosban (Donji Grad), a másik a Felsővárosban (Gornji Grad) a Káptalan környezében működött. Az ötvösök maguk jelezték az általuk készített tárgyakat: a városiak a város három toronnyal ékes városfalat ábrázoló címeréből vett három toronnyal, a felsővárosiak a Káptalan címérének egyetlen tornyával készítették próbajegyét. Ehhez társult a mesterjegy.⁸¹

Az alábbiakban a budapesti műkereskedelemben és különböző magángyűjteményekben felbukkant tárgyakat mutatok be, a jegyek leírásával.

Az 1980-as években láttam budapesti magángyűjteményben egy sótartó párt, amelynek csónak alakú testét a rombusz alakú talppal egy lant kötötte össze.

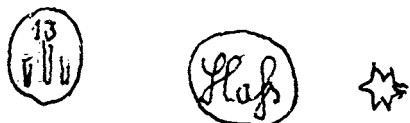
A jegyek Franz (Franjo) Lesnik zágrábi városi ötvös mesterjegye és a városi próbajegy volt (10. kép). Teljesen azonos, a 19. század elején készült sótartót közölte Ivan Bach a Shauff-gyűjteményből 1867-ben.⁸²

Szintén városi ötvös volt Josef (Josip) Haasz, aki Lesnik tanítványa volt. Ő volt a mestere egy budapesti magángyűjteményben látott nagy méretű, bütykösvégű nyéllal készült merőkanálnak. Bach

10. Fűszertartó. Zágráb, 1810 körül. Franz Lesnik

ovális mezőbe írt „JH” és kiírt „Haasz” jegyeit ismerte,⁸³ a merőkanálon azonban új mesterjegy és új próbajegy volt. A két jegy között egy különálló hatágú csillag is volt.

Kőszeghy Újvidék ötvöseinek ismertetésénél közl egy feloldatlan mesterjegyet (K:2139),

amelyhez azonban egyértelműen a zágrábi városi céh próbajegyét mellékelte. A jegyek újabban egy tálalókanálon bukkantak fel.

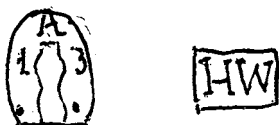
A mester Vinko Lehmann (Vince), akinek számos munkája van zágrábi múzeumokban.⁸⁴

Lehet, hogy véletlen, de a nálunk felbukkanó zágrábi tárgyak többsége a Káptalan körül működött mesterektől származott. Egy budapesti magángyűjtemény bütykös nyéllal készült tejmerőjén a káptalani ötvösök próbajegy mellett Peter Stumman mesterjegyét találtam.

A jegyeket 1825-ben jelentették be a zágrábi *Magistratus*nak.⁸⁵

Budapesti magángyűjteményben láttam egy bütykös nyéllal készült evőkanálon Henrik Wohlgemuth mesterjegyét „A” (Agram) betűvel bővített próbajeggel.

Hasonló próbajegyket közl Bach a Shauuff-gyűjteményből.⁸⁶ 2003-ban budapesti árverésen 1810 körül készült tojástartó párja szerepelt,⁸⁷ 2015-ben pedig egy szobacsengője.⁸⁸ Wohlgemuth azonban nemcsak a káptalani ötvösök között működött. Ugyanis 2015-ben árverésen felbukkant szobacsengőjén „A” betűvel bővített városi próbajegy volt mesterjegye mellett (11. kép).

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

11. Szobacsengő. Zágráb, 1810 körül. Henrik Wohlgemuth

Valami életrajzi adat lehet a háttérben – átköltözés? – ami, még további kutatást igényel.

Budapesti magángyűjteményben hegyes végű nyéllal készült evőkanalat láttam zágrábi jegyekkel.

A mesterjegy az 1787–1810 között működött Ferdinand Eberhard jegye.⁸⁹ Ugyanezekkel a jegyekkel 1998-ban egy négy lábbon álló, belül aranyozott, kívül rátett rozettákkal díszített sótartó pár volt egy budapesti ötvösműhelyben javításra beadva. Ugyanezek a sótartók – vagy ikertestvéreik – előbb 2003-ban,⁹⁰ majd 2005-ben,⁹¹ végül 2011-ben⁹² szerepeltek árveréseken (12. kép).

12. Sótartópár. Zágráb, 1800 körül. Ferdinand Eberhard

Hegyes végű nyéllal készült főzeléktálat látam budapesti magángyűjteményben az előbb közölt próbajeggyel azonos, de nagyon kopott próbajeggyel és „AH” mesterjeggyel.

A mesterjegy Anton Hubinek jegye. Egy árverésen 2005-ben ezzel a mesterjeggyel, de új típusú próbajeggyel jelzett pipa szerepelt⁹³ (13. kép). A próbajegy évszáma csak félig látszott: 18x0.

Ugyanebben az évben (2005) az őszi aukción egy bonbontartó szerepelt jól látható 1800-as évszámú próbajeggyel⁹⁴ (14. kép).

13. Pipa. Zágráb, 1810 körül. Anton Hubinek

14. Empire bonbontartó. Zágráb, 1800 körül.
Anton Hubinek

Ugyanilyen próbajeggyel, de jól olvasható 1829-es évszámmal láttam magángyűjteményben hegyes, bütykösvégű nyéllal készült kávéskanalat „IN” mesterjeggyel és egy kisebb, kiegészítő jeggyel.

A jegyeket eddig nem sikerült feloldani, további kutatás szükséges. Ugyanezzel a mesterjeggyel láttam korábban a műkereskedelemben egy acélszerelvényes, háromágú villát, teljesen kopott, azonosíthatatlan próbajeggyel.

Új típusú próbajegy szerepelt egy budapesti magángyűjtemény lekerekített végű nyéllal készült evőkanálon „OG” mesterjegy mellett.

A mesterjegy Otto Geissler jegye. A Shauff-gyűjteményben kanalai voltak ugyanezekkel a jegyekkel.⁹⁵

Új típusú évszamos próbajegy (183x) bukkant fel egy bütykösvégű nyéllal készült kávéskanálon „IK” feloldatlan mesterjegy mellett.

Itt is további kutatás szükséges.

Kószeghy Kismartonnál említ egy próbajegyet (K:965) és egy ezzel és egy G/HF (K:966) mesterjeggyel jelzett, 1935-ben árverésen felbukkant sótartót. A próbajegy azonban nem Kismartoné. Kismarton próbajegyét már korábban meghatároztam a város címere alapján.⁹⁶ Ez a próbajegy a zágrábi Káptalan területén működött ötvösöké.

A mesterjegy pedig Henrik Felger mesterjegye,⁹⁷ aki 1802–1831 között dolgozott Zágrábban.

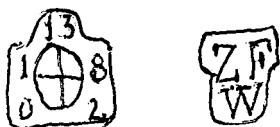
Bécsi városjegy utánzatok magyarországi ötvöstarjakon

Az 1799–1806 között használt bécsi városjegy

utánzatait több magyarországi tárgyon találtam meg. A különbség csak az évszámokban volt, mert ezeket az évszámokat Bécsben már más típusú jegyen használták. Lássuk ezeket sorban, évszám szerint.

1. Evőkanál lekerekített végű nyéllel, 1802:

2. Kávéskanál hegyes végű nyéllel, 1826:

3. Kisméretű fedeles kiöntő, 182x:

4. Kávéskanál, lekerekített végű nyéllel, 1834?:

5. Evőkanál bütykösvégű nyéllel, 1842:

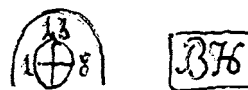
6. Kávéskanál, lekerekített végű nyéllel, 1851:

7. Kávéskanál lapátszerű nyéllel, 186x és A évbetű:

8. Kávéskanál hegedű fazonú nyéllel, 18xx, lekerekített körvonallal:

9. Kávéskanál, 1859:

A próbajegyek alapján az első gondolatom az volt, hogy itt egy eddig nem azonosított város ötvöseiről van szó. A mesterjegyek vizsgálata azonban már elgondolkasztató volt. Nézzük sorban a problémákat.

Az 1. számú evőkanál érvényes 1802 évszámú bécsi próbajegy volt, de a hozzá tartozó mesterjegyet Bécsben nem találtam, ezért felmerült a hamisítás gyanúja is, de ha már hamisították a próbajegyet, miért nem hamisítottak egy ismert mesterjegyet is?

Az 1826-os kávéskanál (2. szám) a rozsnói Samuel Bablirik K:1917 mesterjegyéhez nagyon hasonló mesterjegy volt, csak ez a jegy sokkal kevésbé volt kopott, mint Bablirik ismert jegye. Ezt persze magyarázhatja, hogy ez a kanál 2–3 évvel korábbi volt, mint Bablirik ismert munkái.

Az 1842-es evőkanál (5. szám) Emanuel Alter mesterjegye volt, aki Sátoraljaújhelyen volt ötvös.⁹⁸

Az 1851-es evőkanál (6. szám) a pesti Szentpétery József mesterjegye (K:507, B:325) volt található.

Az 1860-as években (186x) készült és „A” évbetűvel is jelzett kávéskanál (7. szám) Gustav Burda mesterjegye volt, akit az 1862-es címjegyzék⁹⁹ Nagyszombatnál említ. (Megjegyzem „A” évbetű Kőszeghynél is szerepel [K:1505] a 19. század elejéről, de az más beütővel készült, mint a kanálón lévő évbetű.) Gustav Burda Körmöcbányán született 1829. április 20-án és a halotti értesítő szerint 1879. augusztus 2-án Nagyszombatban halt meg, ahol aranyműves és a Takarékpénztár becsüese is volt.¹⁰⁰

Az 1858-ban készült kávéskanál (9. szám) az ebben a tanulmányban Losoncról közölt Ludwig Steinhibel jegye volt.

A 4. és 8. számú kanalak mesterjegyéhez hasonló sem találtam.

Nyilvánvaló, hogy az első feltevés – az egy városban dolgozó ötvösök – nem tartható. Azonban az azonosított (vagy annak gondolt), egymással össze nem egyeztethető ötvösök alapján lehetséges az is, hogy – erre volt példa – a városban felvételre jelentkező ötvöslegényt a Magistratus feljogosította a munkavégzésre, hogy addig is, míg a céh fel nem veszi, saját munkájából élhessen meg. Végleges megoldás addig nem található, míg a még fel nem oldott jegyeket nem sikerül azonosítani. A kutatás folytatódik.

JEGYZETEK

¹ Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Budapest 1936.

² P. Brestyánszky Ilona: A pest-budai ötvösség története. Budapest 1977.

³ A Mechtler-ügyről részletesebben I. Grotte András: Ötvöslegények vándorúton. Művészettörténeti Értesítő (a továbbiakban: MÉ) 68. 2019, 154–155.

⁴ Buda-Alsóvízváros halotti anyakönyve. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), Filmtár A453. sz. doboz.

⁵ P. Brestyánszky i. m. 199.

⁶ P. Brestyánszky i. m. 202.

⁷ Budapest, MNL OL, Helytartó Tanács Levéltára (Ht), C49 1813/11/14.

⁸ P. Brestyánszky i. m. 346.

⁹ Pest-Belváros halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A89. sz. doboz.

¹⁰ Pest-Belváros születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár A75. sz. doboz.

¹¹ Pest-Belváros házassági anyakönyve. MNL OL, Filmtár A83. sz. doboz.

¹² Pest-Belváros halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A90. sz. doboz.

¹³ P. Brestyánszky i. m. 356.

¹⁴ Földes Emilia: Ötvöskatalógus. Budapest 1978, 458. sz.

¹⁵ Tálka: Óra-Ékszer 10. Árverés (1987. május 26.) 198. sz.; tojástartó: Polgár Galéria 90. aukció (2011. december 8.) 548. sz.; gyertyatartó pár: BAV 6. Ezüstaukción (2013. december 12.) 464. sz.

¹⁶ BAV 45. Művészeti Aukción (2004. október 28.) 752. sz.

¹⁷ Pest megye műemlékei II. Szerk. Dercsényi Dezső. (Magyarország Műemléki Topográfiája V.) Budapest 1958, 264.

¹⁸ Nagyházi Galéria és Aukciósház 244. aukción (2019. május 30.) 1265. sz.: biedermeier karkötő. Pest, 19. sz. első fele, antik arany, „3.KS PEST” (Schmidt Károly) bélyeggel. Középtagon színes zománcdíszítés, 1 db smaragd, 8 db gyémánttal és 4 db apró almandin kővel koszorúzva, 6 db hajlított lemezből karmazált rátét karpánt, nyelves zárodással, biztosító láncsal, kis sérülésekkel. 12,2 g.

¹⁹ Grotte András: Kísérlet néhány magyarországi ötvösjeje feloldására (továbbiakban: Kísérlet) IX. MÉ 52. 2003, 120.

²⁰ Nagyházi Galéria és Aukciósház 235. Aukción (2018. május 30.) 876. sz.: Pipa szárral, magyar, 19. sz. vége, faragott tajtékkő. Adler Fülöp felirattal, ezüstkupakkal, gyümölcsfa szárral, bakelit szopókával; pipafej m: 10 cm, h: 63 cm.

²¹ B:98 és Kísérlet XVI. MÉ 64. 2015, 178.

²² Kísérlet VII. MÉ 50. 2001, 133.

²³ Kísérlet XV. MÉ 63. 2014, 146.

²⁴ Praznovszky Mihály: Adalékok a múlt század első felének nógrádi történetéhez. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX. 1983, 185–188. A feljegyzés: MNL Nógrád Megyei Levéltár. Balassagyarmat város jegyzőkönyve, 675/1843.

²⁵ Uo. 197.

²⁶ Mihalik Sándor: Besztercebányai ötvösök a XV–XIX. században. Múzeumi és Könyvtári Értesítő XII. 1918, 136.

²⁷ Balassagyarmat rk. keresztelési anyakönyvei. MNL OL, Filmtár A275, A276. sz. dobozok.

²⁸ Genthon István et al.: Nógrád megye műemlékei. (Magyarország Műemléki Topográfiája III.) Budapest 1954, 132.

²⁹ Auktion Neumeister, München, 22–23–24 Oktober, 2019. Lot 340.: Doppelgewürzdose. Neusohl, um 1800, Meister GS. Silber, innenvergoldet, Oval mit zwei Scharnierdeckel, profiliertes Rand. Marken (Tardy 21ème Edition S. 67). 2 × 8,5 × 5,5 cm. 110 g.

³⁰ Kísérlet VI. MÉ 48. 1999, 123.

³¹ Kísérlet XV. MÉ 63. 2014, 147.

³² Kísérlet X, MÉ 53. 2004, 129–130.

³³ Kísérlet MÉ 33. 1984, 165.

³⁴ Kísérlet X. MÉ 53. 2004, 130.

³⁵ Kísérlet V. MÉ 46. 1997, 207–208.

³⁶ Budapest, MNL OL, Z195, 7. doboz, 1157. sz. irat.

³⁷ Kísérlet XI. MÉ 57. 2008, 128.

³⁸ Kísérlet III. MÉ 44. 1995, 126.

³⁹ Eva Toranová: Goldschmiedekunst in der Slowakei. Hanau 1982, 240; Mihalik Sándor: Kassaváros ötvösségének története. Budapest 1900, 296–298.

⁴⁰ Toranová i. m. 240; Mihalik i. m. 294.

⁴¹ Kísérlet VI. MÉ 48. 1999, 128.

⁴² Grosses Adressbuch des Handels-, Fabrik- und Gewerhandes von Ungarn, Siebenbürgen, Banat, Croatien, Slavonien, Siebenbürgische-, Croatische-, Slavonische-

Militärgrenze, Gallizien, Dalmatien mit Handelsgeographie, Register der Orte, Fabrikat und Produkte. Verlag von G. Leuchs u. Comp., Nürnberg 1862.

⁴³ Adressbuch der protokollierten und nicht protokollierten Kaufleute, Fabrikanten und Gewerbsleute von Ungarn, Siebenbürgen, Croatien, Slavonien, Dalmatien, Galizien und Bukovina. Verlag von E. Leuchs u. Comp., Nürnberg 1870.

⁴⁴ Kísérlet XVIII. MÉ 67. 2018, 283.

⁴⁵ *Grotte András*: Adatok a magyarországi ötvösség történetéhez. (továbbiakban: Adatok) III. Pápa. MÉ L. 2001, 334–335; Adatok IX. Miskolc. MÉ 65. 2016, 162.

⁴⁶ Nagyházi Galéria és Aukciósház. 204. aukció. (2014. december 11.) 950. Pipa, magyar (Liptószentmiklós) 19. sz. közepe, faragott tajtékkő, ezüstszereléssel, a szereléken „Czupra” jelzéssel (Czupra Péter ötvös), m: 14 cm.

⁴⁷ BÁV 66. Ékszer- és Festményaukción. 2003. december 11. 812. sz. Cukorfogó, ezüst, 44 gr. Préselt, felületén gilosált díszítéssel. Jelzett: magyar, 13 latos finomsági jellel, 1860 körül, Andreas Ulicny. Említve Liptószentmiklós, mester 1882-től, K:1132, H. 16 cm.

⁴⁸ BÁV. 54. Művészeti aukció. 2009. május 21. 773. Liptószentmiklói empire tejelegítő. Ezüst, 908. gr. Három patás lábón álló öblös edényt, peremén körbefutó szalagos-leveles fríz. Boltozatos fedelén plasztikus gyümölcs díszítmény. Oldalán barnára pácolt és fényezett fagó, alatta tulajdonosi véset. Fedél peremén és edény oldalán jelzett: Liptószentmiklós, 1820 körül, Daniel Baranyi senior. K:1123, 1128. M: 16 cm, átm.: 17 cm.

⁴⁹ BÁV 79. Művészeti aukció. 2017. május 16. 251. Liptószentmiklói empire cukordoboz. Ezüst, 354 gr. Négy stilizált lábón álló ovális edény, peremén körbefutó vésett és cizellált virágos fríz. Boltozatos fedelén plasztikus gyümölcs fogó. Restaurált. Fedél peremén és edény alján jelzett: Liptószentmiklós 1820 körül, Daniel Baranyi senior. K:1123, 1128. M: 14 × 10 × 11,8 cm.

⁵⁰ *H. Mihalik Sándor*: Besztercebányai ötvösök a XV.–XIX. században. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 12. 1918, 141.

⁵¹ *Grotte András*: Adatok IX. Miskolc. MÉ 65. 2016, 162.

⁵² BÁV 5. Karácsonyi műtárgyaukción. 2019. december 17. 239.: Biedermeier kézi gyertyatartó, ezüst, 151 g. Trébelt kerek talpon hengerelt díszítésű osztógyűrűkkel tagolt baluszteres száron, kihajló peremű gyertyacsésze. Talapzatán gyűrűs ujjtámasszal. Talpán alul jelzett: feltehetően Miskolc, 1826 körül, Szrogh József.

⁵³ Adatok IX. Miskolc. MÉ 65. 2016, 157.

⁵⁴ Pless és Fox 1999. szeptemberi árverése. 37. sz.

⁵⁵ Adatok IX. Miskolc. MÉ 65. 2016, 168.

⁵⁶ Uo. 166.

⁵⁷ A Hon. Politikai és Közgazdászati Napilap. IX. III. sz. Pest 1871, szombat, május 13. Esti kiadás.

⁵⁸ Budapesti Közlöny 12. évfolyam, 296. szám. 1878. december 21. (Az újsághírekért Fekete Krisztiánnak tartozom köszönettel.)

⁵⁹ BÁV 56. Művészeti aukció 2010. május 20. 659. sz.: Biedermeier cukorszóró, Ezüst, 77 gr. Kerek talpon tojás alakú edény, áttört díszítésű, menetesen záródó kupakkal. Nyakán jelzett: feloladatlan város- és mesterjegy. Magyar, 1830 körül. M: 14,7 cm.

⁶⁰ Adatok II. Nagykanizsa. MÉ 49. 2000, 149.

⁶¹ BÁV 48. Művészeti aukción. 2006. május 4. 205.: Magyar klasszicista fűszerartó. Ezüst. 64 gr., öntött stilizált

lábakon álló ovális, öblös tálka, belsejében tőzaranyozással. Jelzett: 13 latos finomsági jel és feloladatlan „M” mesterjegy. Magyar 1790 körül, m: 3 cm. Ugyanez: BÁV 49. Művészeti aukción, 2006. november 4. 744. sz.

⁶² BÁV 57. Művészeti aukción 2010. november 11. 749.: Nagyszzebeni klasszicista csemegéskosár. Ezüst, 163 gr. Ovális edény, karéjos peremmel. Kétoldalt sodrott fülek, plasztikus, vésett levéldíszekkel. Alján tulajdonosi véset. Talpán belül jelzett: Nagyszzeben, 1810 körül. Benjamin Samuel Pildner. M: 15,8 × 8,6 × 6,2 cm.

⁶³ Kísérlet V. MÉ 46. 1997, 212; Kísérlet XIV. MÉ 62. 2013, 74–75.

⁶⁴ Kísérlet X. MÉ 53. 2004, 135–136.

⁶⁵ Kísérlet XI. MÉ 57. 2008, 132–133; Kísérlet XVII. MÉ 66. 2017, 129–130.

⁶⁶ *Dr. Karl Lindt*: Staedte-Wappen von Österreich-Ungarn nebs den Landeswappen und Landesfarben. Wien 1885.

⁶⁷ Pest megye műemlékei II. Szerk.: Dercsényi Dezső. (Magyarország Múemléki Topográfiája V.) Budapest 1958, 87.

⁶⁸ Uo. A nyugta a templom ittattárában, No. 43.

⁶⁹ Uo. 60.

⁷⁰ *Mihalik József*: Kassaváros ötvösségének története. Budapest 1909, 326.

⁷¹ Szentendre halotti anyakönyve: Budapest, MNL OL, Filmtár A391 sz. doboz.

⁷² Szentendre A391. rk. anyakönyvei: vegyes 1705–1784, születés, házasság, halál: 1765–1895. A ref., izr., anyakönyvekben ötvöst nem találtam.

⁷³ *L. Gál Éva*: Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt. Budapest 1988, 106, 187, 233.

⁷⁴ Pest és Nógrád megye állami Levéltára. Pest-Pilis-Solt vármegye összeírása 1728. 8376. sz.

⁷⁵ Pest vármegye adószedőjének iratai. Budapest, MNL OL, Filmtár, 33633. sz. doboz.

⁷⁶ Pest megyei Levéltár CP-II. Közterhekkel kapcsolatos összeírások (Conscriptio Domesticae) (CP II. 281-b). Budapest, MNL OL, Filmtár, 33646. sz. doboz.

⁷⁷ Kísérlet X. MÉ 53. 2004, 137.

⁷⁸ Kísérlet II. MÉ 40. 1991, 69; Kísérlet X. MÉ 53. 2004, 137.

⁷⁹ Kísérlet XII. MÉ 59. 2010, 56.

⁸⁰ Ivan Bach (1910–1983) jelen összefüggésben fontosabb munkái:

1. *Ivan Bach*: Žigovi četvorice zagrebačkih zlatara godine 1629. Iz starog i novog Zagreba IV. Zagreb 1968, 171–183. (Goldschmiedezeichen von vier Zagreber Meistern aus dem J. 1829) (a továbbiakban: *Bach* 1968).

2. *Ivan Bach*: Zagrebački zlatarski radovi s kraja 18. i prve polovine 19. stoljeća u zbirci obitelji Shauff u Zagrebu. Peristil 10–11. 1967–1968, 189–200. (Zagreber Goldschmiedearbeiten aus dem Ende des XVIII. und aus der ersten Haelfte des XIX. Jahrhunderts in der Sammlung Shauff in Zagreb) (a továbbiakban: *Bach* 1967).

3. *Ivan Bach*: Radovi zagrebačkih zlatara u zbirci Muzeja za umjetnost i obrt na Zagrebu. Peristil V. 1962, 104–113. (a továbbiakban: *Bach* 1962).

4. *Ivan Bach*: Zlatarski radovi u Riznici zagrebačke katedrale sa žigovima mariborskih i zagrebačkih majstora XVIII stoljeća. In: Tkalčićev zbornik II. Zagreb 1958, 257–280. (Goldschmiedearbeiten in der Schatzkammer der Zagreber Domkirche, versehen mit Praegestempeln Mariborer und Zagreber Meister des XVIII. Jahrhunderts) (a továbbiakban: *Bach* 1956).

⁸¹ *Bach* 1968, 180.

⁸² *Bach* 1967, 194, 199; *Bach* 1968, 172.

⁸³ *Bach* 1968, 171, 173, 182.

⁸⁴ *Bach* 1962, 110–113.

⁸⁵ *Bach* 1968, 171, 182. Ugyanekkor jelentették be Haasz ovális mezőbe írt „JH” jegyét is, Emmeran Haberzelt és Michael Turinsky általam még nem ismert jegyeit is.

⁸⁶ *Bach* 1967, 197.

⁸⁷ BÁV 42. Művészeti aukció. 2003. május 9. 880.: 2 darab tojástartó. Ezüst 67 g, belül aranyozva, jelzett: Zágráb (Agram) 1810 körül. Heinrich Wohlgemuth. M.: 5 cm.

⁸⁸ Nagyházi Galéria és Aukciósház. 212. aukció. 2015. december 18. 1511. sz.: Szobacsengő. 19. sz. eleje. 13 latos antik ezüst, elmosódott mesterjegy, „TEM” vésett tulajdonosi monogrammal és címerrel. 116 g, m.: 8,2 cm.

⁸⁹ *Bach* 1967, 189. Jegyét közli egy három lábón álló lábasról, de más próbajegy mellől.

⁹⁰ BÁV 42. Művészeti aukció. 2003. május 9. 878: Fűszertartó pár. Ezüst 186 g. belül aranyozva. Négy öntött lábón álló ovális forma virágrátétekkel, vésett tulajdonosi monogrammal. Jelzett: Zagrab 1800 körül. Ferdinand Eberhard. H.: 7 cm.

⁹¹ Polgár Galéria 55. művészeti aukció. 2005. május 19. 363.: Zágrábi páros fűszertartó, 13 latos, belül aranyozott antik ezüst, 186 g. 4 × 7 × 5 cm. Jelzett: Ferdinand Eberhard, működött 1787–1810. Négy lábón álló ovális tálka, oldalán négy applikált rozettával.

⁹² BÁV 58. Művészeti aukció. 2011. május 26. 822.: Zágrábi empire fűszertartó pár. Ezüst, 186 g. Öblében tűzaranyszóva. Négy stilizált lábón álló ovális forma, oldalán körben plasztikus virág alakú rozetták. Aljában vésett tulajdonosi monogram. Oldalán jelzett: Zágráb (Agram), XIX. sz. első fele. Ferdinand Eberhard. M.: 7 × 5, 1 × 4 cm.

⁹³ BÁV 46. Művészeti aukció. 2005. május 5. 633.: Pipa. Faragott tajték, ezüstkupakkal és -szerelékekkel. Tiszti sapka formájú kupakján vésett és poncolt empire díszítmény, ill. zászlóvivő lovas katona. Szár nélkül. Magyar 1810–20 között. H.: 8 cm, m.: 13 cm.

⁹⁴ Polgár Galéria 57. aukció. 2005. október 12. 388.: Zágrábi empire bonbontartó, 13 latos antik ezüst, 178 g, 10 cm. Jelzett: Anton Kubinek, 1808. Három öntött, vésett, majd szegecselt, kígyó alakú és kettős levélben végződő lábón álló, félgömb formájú edény, oldalán vésett díszbarázdákkal. Lépcsőzetes szegélyű, domború, leemelhető fedelén plasztikus, leveles-virágos fogó.

⁹⁵ *Bach* 1967, 199.

⁹⁶ Kísérlet VI. MÉ 48. 1999, 128.

⁹⁷ *Bach* 1962, 107.

⁹⁸ *Csorba Csaba*: Sátoraljújhely társadalma az 1869-es népszámlálás tükrében. História és hagyomány. Széphalom 11. 2004, 132.

⁹⁹ Grosses Adressbuch 1862.

¹⁰⁰ Az adatért Fekete Krisztiánnak tartozom köszönettel.

AN ATTEMPT TO ELUCIDATE SOME HUNGARIAN GOLDSMITHS' MARKS XIX

To continue my previous papers, I wish to present and try to elucidate the new makers' marks and mark variants found in private collections and the art trade. The time interval is again the 18–19th centuries. The first to be mentioned are the twin capital cities Buda and Pest, as well as Óbuda. In Buda, new data have been found about Franciscus Mechthler, in Pest about Carolus Schmidt and Menyhárt Bell, in Óbuda of Fülöp Adler. This is followed in alphabetic order by several cities of the Hungarian Kingdom. Arad (Arad, R), Balassagyarmat, Besztercebánya (Banská Bystrica, Neusohl, SK), Eger (Erlau), Esztergom (Gran), Győr (Raab), Igló (Spišská Nová Ves, SK), Kassa (Košice, Kaschau, SK), Kismarton (Eisenstadt, A), Liptószentmiklós (Liptovský Svätý Mikuláš, SK), Losonc (Lučenec, Lizenz, SK), Miskolc, Nagybecskerek (Zrenjanin, SR), Nagykanizsa (Großkirchen), Nagyszeben (Sibiu, Hermannstadt, R), Rimaszombat (Rimavská Sobota, Großsteffelsdorf, SK), Selmecebánya (Banská Štiavnica, Schemnitz, SK), Szatmárnémeti (Satu Mare, Sathmar, R), Szentendre, Temesvár (Timișoara, Temeswar, R), Tolna, Zágráb (Zagreb, Agram, HR). The weight of new information varies by settlements. In some places only a new version of the known hallmark was found, there are places where new goldsmiths were come across or new biographic data were found of known masters. Finally, I enumerate the goldsmiths' works in Hungary which display Viennese city mark imitations in addition to the makers' marks. The article is accompanied with a diagram of 117 goldsmiths' marks.

GROTTE András, H-1145 Budapest, Columbus u. 32.

Kulcsszavak: ötvösség, ötvösjegyek, 18–19. század, Magyar Királyság, Arad (Arad, R), Balassagyarmat, Besztercebánya (Banská Bystrica, Neusohl, SK), Eger (Erlau), Esztergom (Gran), Győr (Raab), Igló (Spišská Nová Ves, SK), Kassa (Košice, Kaschau, SK), Kismarton (Eisenstadt, A), Liptószentmiklós (Liptovský Svätý Mikuláš, SK), Losonc (Lučenec, Lizenz, SK), Miskolc, Nagybecskerek (Zrenjanin, SR), Nagykanizsa (Großkirchen), Nagyszeben (Sibiu, Hermannstadt, R), Rimaszombat (Rimavská Sobota, Großsteffelsdorf, SK), Selmecebánya (Banská Štiavnica, Schemnitz, SK), Szatmárnémeti (Satu Mare, Sathmar, R), Szentendre, Temesvár (Timișoara, Temeswar, R), Tolna, Zágráb (Zagreb, Agram, HR) / *Keywords:* goldsmithing, master's mark, 18–19th centuries, Hungarian Kingdom, Arad (Arad, R), Balassagyarmat, Banská Bystrica (Besztercebánya, Neusohl, SK), Eger (Erlau), Esztergom (Gran), Győr (Raab), Spišská Nová Ves (Igló, SK), Košice (Kassa, Kaschau, SK), Eisenstadt (Kismarton, A), Liptovský Svätý Mikuláš (Liptószentmiklós, SK), Lučenec (Losonc, Lizenz, SK), Miskolc, Zrenjanin (Nagybecskerek, SR), Nagykanizsa (Großkirchen), Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt, R), Rimavská Sobota (Rimaszombat, Großsteffelsdorf, SK), Banská Štiavnica (Selmecebánya, Schemnitz, SK), Satu Mare (Szatmárnémeti, Sathmar, R), Szentendre, Timișoara (Temesvár, Temeswar, R), Tolna, Zagreb (Zágráb, Agram, HR)